

Kalbotyra kaip amžinas dialogas

Kalbamės su Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Baltistikos katedros vedėju, Lietuvių kalbos draugijos pirmininku prof. habil. dr. BONIFACU STUNDŽIA

Pernai tapot Jono Kazlausko premijos laureatu. Esat turbūt pirmasis šios premijos laureatas, kuriam jau neteko tiesiogiai bendrauti su žymiuoju lietuvių kalbininku. Tais metais, kai žuvo Jonas Kazlauskas, Jūs dar mokėtės Tauragnų vidurinėje mokykloje. Vis dėlto esat užsiminęs apie Kazlausko pėdsaką savo gyvenime. Koks tas pėdsakas, kas sieja Jus kaip mokslininką ir kaip žmogų su Jonu Kazlausku?

Tiesioginiai Kazlausko mokiniai buvo Albertas Rosinas, Aleksas Girdenis, Audronė Kaukienė.

O man Kazlausko asmenybė priartėjo per kitus žmones, per jo mokinius. Daug kas yra pasakoję apie Kazlauską – Mažiulis, Girdenis, Zinkevičius, šiek tiek Pupkis, Rosinas, Venckutė. Apskritai nuo studijų pradžios gyvenom įvairiais gandais, įvairiais pasakojimais apie jo paskutines dienas. Buvo minimas ir tos baisiosios įstaigos – saugumo – vardas. Ir, aišku, jau nuo pat pirmo kurso teko nagrinėti jo veikalus. Paskui, rašant kursinius darbus ir ypač diplominių darbą, viena iš parankinių knygų buvo Kazlausko „Lietuvių kalbos istorinė gramatika“.

Jums teko ir tenka eiti keliais, kuriuos Filologijos fakultete ir baltistikos moksle buvo pramynęs Kazlauskas. Buvot fakulteto dekanas, esat „Baltisticos“ žurnalo redaktorius, Baltistikos katedros vedėjas.

Taip, iš tiesų. Tokių darbų nėra dešimtys, jie kartojasi, teko ir tenka kai kuriuos tęsti. Kazlauskas dekanu buvo trumpai, 1968–1970 m., paskui atsistatydino, man teko dekanauti ilgiau ir taip pat atsistatydinti. Baltų filologijos (dabar Baltistikos) katedros Kazlausko laikais dar nebuvo, ji įkurta 1973 m., jau po profesoriaus mirties. O „Baltisticos“ žurnalas įsteigtas daugiausia Kazlausko iniciatyva, jis buvo pirmasis redaktorius nuo 1965 m. iki 7-ojo tomo, paskui Mažiulis redagavo. Galiausiai likimas taip lėmė, kad nuo 1996 m. šis darbas teko man.

Kuo „Baltistica“ išsiskiria iš kitų periodinių leidinių?

„Baltistica“ nuo pat įkūrimo buvo savitas žurnalas. Sovietmečiu buvo įprasta leisti mokslo darbų serijas, sakykim, Mokslų akademijos, aukštųjų mokyklų darbų seriją ar panašiai. O „Baltistica“ atsirado kaip visai kitoks leidinys, nesusijęs su mokslo darbų serijomis. Tai buvo bene vienintelis žurnalas, kuriame spausdinti ne tik Lietuvos, bet ir daugelio kitų šalių mokslininkų straipsniai. Nuo pat įkūrimo iki dabar žurnalas suge-

bėjo išsilaikyti kaip leidinys, telkiantis pasaulio baltistus. Straipsniai buvo spausdinami keliomis kalbomis: ne tik lietuvių ir rusų, kaip tada buvo įprasta, bet ir latvių, vokiečių, prancūzų, anglų. Nuo pat pirmųjų numerių tai buvo tikras tarptautinis žurnalas. Sovietmečiu toks leidinys buvo didelė naujiena. Redakcija dirbo labai organizuotai, svarstydavo rankraščius, kildavo diskusijų, kai kuriuos straipsnius, neatitinkančius reikiamo lygio, atmesdavo. „Baltistica“ pelnė pripažinimą užsienio šalyse, kuriose studijuojama baltistika ir indoeuropeistika, jos komplektus turi didžiosios tų šalių bibliotėkos. Kazlausko nuopelnai šio žurnalo įkūrimui labai dideli.

Kai pradėjau žurnalą redaguoti, buvo tęsiama ta pati strategija: spausdinti įvairių šalių, įvairių institucijų mokslininkų straipsnius ir recenzijas. Pasitaiko, kad vos ne trečdalį žurnalo sudaro užsieniečių publikacijos. Ne vienas užsienietis yra maloniai atsiliepęs apie greitą publikacijų paskelbimą – recenzavimo, redagavimo ir spaudos ciklas paprastai trunka tik 7–9 mėnesius.

Gal galėtumėt paminėti vieną kitą „Baltisticos“ publikaciją, kurios buvo ypač reikšmingos baltistikos raidai, sujungino mokslo bendruomenę?

Būtų galima paminėti gana daug tokių straipsnių. Antai Urbučio, Mažiulio, Nepokupno, Karaliūno straipsniai kūrė moderniąją baltų etimologiją, autoriai nevengė tarpusavio diskusijų. Novatoriškomis publikacijomis baltų fonologijos ir morfologijos tyrimus pastūmėjo į priekį ir diskusijas skatino Girdenis ir Rosinas. Diskusija dėl lietuvių rāšomosios kalbos kilmės užsimezgė tarp Zinkevičiaus ir Palionio – žymiausių šios srities specialistų, o dėl prūsų paminklų rašybos ir prūsistikos plačiau – tarp amerikiečių Šmolstygo (Schmalstieg) ir Levino. Vokietis Šmidas (Schmid) sujungė baltistų bendruomenę savo hipotezė apie lemiamą baltų kalbų faktų reikšmę tiriant senosios Europos vandenvardžius, lenkas Smočinskis (Smoczyński) – intriguojančiomis prūsų kalbos duomenų interpretacijomis. Pastaraisiais metais žurnalo puslapiuose baltų ir slavų akcentologijos klausimais įdomiai diskutuoja du žymūs kalbos istorikai – olandas Kortlandas (Kortlandt) ir Harvardo universiteto profesorius Džasanovas (Jasanoff). Tokios diskusijos turėtų būti kiekvieno mokslinio žurnalo siekinys.

„Baltisticos“ diskusijų tonas ir stilius – toks reiškinys, kurį tikrai retame leidinyje rasi. Skaitai ir matai, kaip diskutuojant kelia vienas kitam vis didesnius reikalavimus – ir dėl faktų tikslumo, ir dėl diskusijos kultūros.

Diskusija dėl faktų tikslumo ar diskusijų kultūros dar nėra tikra diskusija, kur kas svarbiau, kai diskutuojama dėl interpretacijų, dėl koncepcijų. Mokslas, kaip yra gražiai pasakęs norvegų baltistas Stangas, tai dialogas. Absoliučių tiesų čia ne tiek daug galima pasakyti. Tai nuolatinis dialogas, ir su savimi, ir su kitais. Eini eini į priekį, ką nors atskleidi, kokią dalelę, bet visada lieka neaiškių dalykų. Baltistikoje yra ir amžinų temų, kaip, sakykim, dvibalsio *ei* vartimo *ie* klausimas. Jau daugiau nei šimtą metų ši problema gvildenama.

„Baltistica“ yra gyvas leidinys, nestokojantis diskusijų. Bet jeigu žvelgtume į baltistikos mokslą plačiaja prasme, kaip manytumėt, ar žurnalas apsiribos tradicine diachronine kryptimi?

Iš tikro ilgą laiką orientuotasi į diachroninę, taip pat gretinamąją bei tipologinę problematiką. Nustojus 2005 m. leisti „Kalbotyros“ 1-ąjį sąsiuvinį, skirtą lietuvių kalbai, „Baltisticos“ redakcija nusprendė plėsti žurnalo akiratį. Tad dabar jame kviečiami spausdinti straipsnius ir sinchroninės krypties, dabartinės lietuvių kalbos tyrėjai, nors pirmenybė ir toliau teikiama istoriniams ir tipologiniams darbams, baltų kalbų ryšių su kitomis kalbomis analizei, dialektologijai. Tiesą sakant, sinchroninės krypties, netgi eksperimentinės fonetikos, straipsnių spausdinta ir anksčiau.

Bet vis tiek susidaro įspūdis, kad vyrauja diachroninės krypties straipsniai. Ar tie kitokie atmetami, ar jų tiesiog nebūna?

Atmetimas dažniausiai nesusijęs su tematika. „Baltisticoje“ nuo pat pradžių spausdinami ne tik baltistikos straipsniai, yra ir kitų sričių mokslininkų darbų, pavyzdžiui, indoeuropeistų, bendrosios kalbotyros, kalbotyros istorijos specialistų, kurie ne visada remiasi baltų kalbų faktais. Atmetami tie straipsniai, kurie nėra deramo lygio. Kai kada siūloma autoriams ką nors pataisyti, bet būna ir tokių atvejų, kai recenzentai nurodo, kad straipsnis netinkamas. Beje, straipsnius recenzuoja du redakcijos nariai ir vienas mokslininkas iš šalies.

Bet šiaip indoeuropeistai daugiau nelabai kur ir gali pasirodyti?

Lietuvoje? Taip, daugiausia jie skelbia savo straipsnius „Baltisticoje“, dar „Lietuvių kalbotyros klausimuose“, dabar vadinamuose „Acta Linguistica Lithuanica“. Visa bėda, kad indoeuropeistika apskritai traukiasi iš pirmaujančių pozicijų. Mokslo pasaulyje keičiasi prioritetai. Pavyzdžiui, Vokietija, turtinga valstybė, buvusi indoeuropeistikos tvirtovė, palieka šio dalyko studijų programą tik kai kuriuose universitetuose.

Kiek pažengė baltistika į priekį nuo Kazlausko laikų?

Baltistika akivaizdžiai pasistūmėjo pirmyn pasinaudodama moderniosios kalbotyros pažanga. Remdamasi struktūralizmo laimėjimais ji perėjo nuo jaunagramatikių atomistinės paradigmos prie šiuolaikinio mokslo, paremto sisteminės analizės principais. Kazlauskas buvo vienas iš tų pokyčių pradininkų. Jo darbas „Lietuvių literatūrinės kalbos fonemų diferencinių elementų sistema“ paskatino fonologijos tyrimus, paskui šioje srityje labai daug nuveikė Girdenis, Lietuvos fonologijos mokyklos kūrėjas. Baltistai įvaldė pagrindinius metodus, kuriuos taiko struktūrinės kalbotyros atstovai. Dabar ku toliau, tuo labiau į baltistikos sritį žengia tipologija, tarpdalykiniai ir taikomieji tyrimai. Tad baltistika nėra uždara ar sustingusi. Tai tarptautinis mokslas, einantis tai greičiau, tai lėčiau su visa humanitarinių mokslų raida.

Ką duoda baltistikai naujųjų technologijų plėtra?

Šiuolaikinės technologijos įgalina greitai atlikti konkretesnius ir tikslesnius tyrimus, tarkim, garsų, priegaidžių. Nepalyginsi su tuo, kaip buvo dirbama Kazlauskos laikais, – juosteles ryškino ir su liniuote matuodavo... Ir mes kišdavom galvas į tókius aparatus, traukdavom juostelę ir matuodavom oscilogramoj garsų trukmę. Dabar viską daro kompiuterinės programos, tereikia garso įrašus padaryti ir suformuluoti užduotis. Nors... kiekvienas mokslininkas turėtų gauti progą ne tik su technika padirbėti, bet ir senoviškai, savo rankomis pačiupinėti.

Šiaip su naujosiomis technologijomis labai daug dirbama, bet kol kas daugiausia orientuojamasi į medžiagos kaupimą, duomenų bazių rengimą. Ta duomenų gausa turėtų paskatinti paradigmą mokslo šuolį. Dabartinės duomenų bazės yra nauja faktų kaupimo ir sisteminimo forma. Sunku būtų įsivaizduoti, kad anksčiau būtų buvę galima šimtus milijonų faktų sukaupti bei susisteminti, ir, svarbiausia, kad mokslininkas galėtų jais sparčiai operuoti. Tipologiškai jau dabar naudojasi šimtų kalbų pavyzdžiais.

Kaip Jums atrodytų dabartinė baltistikos padėtis ir jos ateitis Vilniaus universitete?

Vilniaus universitetas buvo ir tebėra baltistikos centras. Kiekvienas centras, kiekviena mokykla patiria ir pakilimų, ir atoslūgių. Praėjusio amžiaus 6–10 dešimtmečiais čia dirbo būrys baltistikos įžymybių. Visas žvaigždynas buvo – Kazlauskas, Mažiulis, Zinkevičius, Urbutis, Girdenis, Rosinas, Geniušienė (toli gražu ne visi paminėti). Kai yra būrys stiprių mokslininkų, ir diskusijos gyvesnės. Dabar kiek kitoks metas. Dar aktyvūs katedros profesoriai emeritai Girdenis ir Rosinas, yra būrelis perspektyvių jaunų žmonių, kurie perima mokytojų patirtį, ieško naujų kelių. Neseniai padedant Latvijos ambasadoriui Baumanui įkurtas Latvistikos kabinetas, palaikomi glaudūs ryšiai su užsienio baltistikos židiniais, įgyvendinami ambicingi projektai. Manau, kad baltistikos tradicijos bus tęsiamos, plėtojamos, ir ateitis laukia nebloga. Po keleto metų gal ir apie proveržį bus galima kalbėti, ypač jei valstybė ne žodžiais skelbs, o darbais įgyvendins lituanistikos (baltistikos) tyrimų prioritetą.

Ar vykstant mokslo ir studijų reformai nenukentės fundamentinės kalbotyros studijos ir jos dėstymas Vilniaus universitete?

Sunkus klausimas. Visame pasaulyje keičiasi humanitarinių studijų programų pobūdis. Kad ir kiek mums, kalbininkams ar filologams, būtų skaudu, nuo filologijos einama prie platesnės krypties studijų. Jei kalbėtume apie baltų filologiją, studijuojami įvairūs dalykai, susiję su baltais: be kalbų ir literatūrų, dar šalities, istorija, etnologija, net politika, ekonomika, taigi, galėtume sakyti, baltistika labai plačia prasme, tai, ką anglakalbiai vadina baltų studijomis.

Svarbu, kad būtų mokslininkų – kalbininkų, literatų, tautosakininkų, – kurie galėtų dirbti fundamentinius darbus. Kam gi tos duomenų bazės, kam tie archyvai, jei nebus žmonių? Čia ir valstybinės politikos trūksta. Yra lituanistikos institutų, tai gana

didelės struktūros, bet ar jiems iškeltas uždavinys rengti fundamentinius kolektyvinius darbus? Pagal dabartinius mokslo rezultatų vertinimo kriterijus naudingiau straipsnius rašyti, o ne kolektyvinius darbus rengti. Nesusipratimas! Didžiuojamės, kad 100 metų rašėme didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“. Bet iš tikrųjų tai blogai. Per 100 metų turėjo išeiti keli leidimai. Ir jeigu daugiatomicio vietovardžių žodyno (1-asis tomas, apimantis A ir B raides, išėjo tik šįmet) lauksime 50 ar daugiau metų, galima sakyti, kad jis praras didelę dalį savo vertės. Jo reikia dabar ir kuo greičiau. Reikėjo ir reikia ne tik humanitarams! (Tiesą pasakius, labiau reikėtų Lietuvos vietovardžių šiuolaikinės duomenų bazės.) Žmonių dirba nedaug. Jeigu žmogus labai įsidirbęs, įsijautęs į svarbų kolektyvinį darbą ir per metus neparašo kokio straipsnio, skandalas kyla, nes institucijai „kertama per balus ir finansus“. O kas svarbiau? Tai dalykai, kuriuos būtų nesunku sutvarkyti, bet jie netvarkomi. Būtina išsąmoninti elementarų dalyką, kad daugiatomiciai kapitaliniai lituanistikos (ir ne tik lituanistikos) veikalai yra ne pavienių institucijų, o visos lituanistų bendruomenės reikalas. Jei grįžtume prie minėto vietovardžių žodyno, esu įsitikinęs, kad prie jo rašymo galėtų prisidėti ir būrys vardyno specialistų, dirbančių įvairiuose šalies miestuose ir netgi užsienyje. Tereikia juos sutelkti prieš tai racionaliausiai sutvarkius atsiskaitymo ir lėšų skyrimo už mokslo darbus institucijoms tvarką.

Dėl specialistų rengimo. Humanitarų bakalauro studijų programos šiaip ar taip orientuotos į bendrąją universitetinį rengimą ir masiškumą. Didžiąsias dalis studentų tokio mokslo ir užtenka. Parašo bakalauro darbą, nebūtinai mokslinį, kokį apžvalginį, ir paleidžiami į gyvenimą. Antras filtras – magistrantūra. Į ją turėtų patekti tik motyvuoti studentai, mąstantys apie mokslą. Jie renkasi kryptingesnes – baltų arba lietuvių kalbotyros, tautosakos, literatūros ar kokios kitos krypties studijas. Žinoma, ne visi magistrantai bus mokslininkai. Trečias filtras – doktorantūra. Kad iš visų doktorantų išeis mokslininkai, irgi nereikia turėti iliuzijų. Bet jeigu bent pusė jų taptų tikrais mokslininkais, o vienas kitas idėjų generatoriais, būtų labai gerai. Prisimenu sovietmečio laikų pašmaikštavimą: „Mokslininkas gali ir nebūti, bet kandidatas (dabar – daktaras) būti privalai.“

O kaip Jums atrodo dabartinių studentų filologų, lituanistų pasirengimas studijuoti, moksliniai interesai?

Kaip anksčiau, taip ir dabar yra nevienodų kursų ir grupių. Bet bendras išpūdis toks, kad iš mokyklos ateina prasčiau pasirengę mokiniai. Noriu pasakyti, kad mokykloje jie rengiami kitaip ir kalbotyros pagrindų nelabai turi. Aišku, pasitaiko išimčių, bet kartais matai, kad žmogus neturi jokio supratimo apie kalbos sistemą. Vadinas, dirbti su studentais reikia jau kitaip ir čia ugdant mokslininkus nepaprastai svarbus individualus darbas. Jeigu pamatei gabų žmogų, reikia jo nepaleisti. Turi jį vesti iš bakalauro studijų į magistrantūrą, paskui į doktorantūrą. Individualus darbas, asmenybės trauka ir anais laikais daug lemdavo, bet dabar tai ypač svarbu. Gabių kalbotyrai ar filologijai jaunuolių reikia ieškoti gimnazijose, prie universitetų kurti jaunųjų kalbininkų (filologų) ar lituanistų (baltistų) mokyklas.

Ar tai ne paradoksas: mokslininkui pačiam rūpi pasigilinti į kokią nors problemą, galų gale, neprarasti pasiekto lygio, o čia staiga reikia rinktis – ar grynasis mokslas, ar individualus darbas su žmogumi? Ir kaip Jums pačiam pavyksta visa tai suderinti?

Čia yra ir laimės dalykas. Būna studentų, kurie patys prieina prie dėstytojo, ir pamatai, kad yra ką vesti už rankos. O kai turi pratybų, ypač gerai matai, kas kam gabus, kas atidus faktams, o kuriam labiau rūpi abstraktesni dalykai, sistemų, posistemų modeliavimas. Turi žmogų paskatinti ir žiūrėti, ką jis gali. Nereikia manyti, kad dėstytojo darbas tuščias. Jauti malonumą, kai padedi parengti ir išspausdinti straipsnį. Žinai, kad ir tavo darbo čia įdėta. Ką jau kalbėti apie bendras su mokiniais publikacijas, kurios lituanistikoje ir apskritai humanitariniuose moksluose, kitaip nei tiksluosiuose, mums dar nėra įprastas dalykas. Aišku, mokslinį ir pedagoginį darbą derinti nelengva, ir labai susiplanuoti negali, kūrybiškai daug ką darai. O šiaip ką – mokslo darbą savaitgaliais dirbi, per atostogas. Jeigu pats nieko nebeparašytum, vien studentų darbus skaitytum, tai labai atbuktum ir galų gale degraduotum.

Kiek iš viso turėjot doktorantų? Kuriais savo ugdytiniais esat patenkintas, kad užsiauginot vieną kitą neblogą mokslininką?

Septyni jau yra apgynę. Mano pirmoji doktorantė buvo Ineta Savickienė (Dabašinskienė), ką tik ji perėjo habilitacijos procedūrą. Labai sėkmingai dirba vaikų kalbos tyrimų ir platesnėje – sakytinės kalbos – srityje, yra įsitraukusi į rimtus tarptautinius projektus. Laimingu laiku dirba, kai galima knygas leisti ne tik Lietuvoje, bet ir kitur – tai buvo neįsivaizduojama sovietmečiu. Aktyvi mokslininkė, manau, kad ji dar daug pasieks. Gąbrios vardyno specialistė Daiva Sinkevičiūtė ir sociolingvistė Jurgita Girčienė, ieškančios naujų kelių, Mindaugas Strockis, kurio disertacija 2007 m. buvo pripažinta geriausia (pastarąjį esu tik konsultavęs).

O šiaip esu turėjęs labai gabių mokinių, nebūtinai disertantų, iš kurių norėjau, kad išaugtų mokslininkai, bet ne visada taip išeina. Dabartinis pasaulis jauniems žmonėms labai daug gali pasiūlyti ir jiems lengva pakrypti kita linkme.

Kaip Jūs pats tapot kalbininku? Ar Tauragnų vidurinėj mokykloj jau žinojot, kad studijuosit filologiją?

Taurāgnuos devintoj klasėj buvau chemikas. Olimpiadose dalyvavau, chemijos mokytoją labai mėgau. Paskui pamažu pradėjau linkti prie lietuvių literatūros. Tą polinkį pirmiausia žadino Jurgis Mališauskas. Buvo mano mokytojas devintoj klasėj. Paslaptingas – girdėjom, kad jis kažką rašo. Paskui sužinojom, kad išvažiavo į Šiaulius, ten apgy-nė disertaciją, dirba dėstytoju. Vėliau atsidūrė Klaipėdoj, ilgus metus dirbo Literatūros katedros docentū.

Dešimtoj klasėj lietuvių kalbą ir literatūrą dėstė Zita Stundžytė. Pavardė sutampa, bet ne giminė. Baigusi VU Filologijos fakultetą, labai gera literatūros mokytoja, nepaprastai atsidavusi mokiniams. Sugalvojo šiuolaikinės lietuvių novelės fakultatyvą, nepaprastai gerai išmokė analizuoti kūrinius. Rašinius rašydavom vos ne kiekvieną savaitę. Baig-

damas mokyklą svarsčiau – žurnalistika ar lietuvių literatūra? Nuo žurnalistikos mane atkalbėjo buvęs Taurėgnų mokyklos mokinys Kęstutis Rastenis. Tada stojau į lietuvių kalbą ir literatūrą. Tikėjauisi pakliūti tarp literatų. Kai mokytoja Stundžytė sužinojo, kad studijuosiu lietuvių kalbą, per daug neatkalbinėjo, tik sakė: „Kai įstosi, sutiksi kylančią kalbotyros žvaigždę Aleksą Girdenį.“ Stojau. Egzaminavo Ambrasas-Sasnava ir Regina Koženiasukienė, rašinių tikrino Urbutis. Kadangi Taurėgnų mokyklą baigiau aukso medaliu, būtų užtekę vieno egzamino, bet už rašinių gavau ketvirtą ir laikiau visus kitus, už juos jau gavau penketus ir įstojau. Per stojamųjų egzaminų komisiją pasakė, kad renkama grupė, kuri studijuos ne tik lietuvių kalbą ir literatūrą, bet ir klasikinę filologiją. Grynoji klasikų specialybė tuo metu buvo panaikinta. Aš irgi atsидūriau toje nedidukėje grupelėje. Penkerius metus mokėmės graikų ir lotynų kalbų, o kartu, gal kiek mažiau negu kiti, ėjom bendruosius studijų programos dalykus. Bet, pavyzdžiui, nebuvo latvių kalbos, paskui savarankiškai mokiausi. Pirmam kurse buvo velniškai sunku, taip sunku, kad naktimis lotyniškai sapnuodavau. Antrais metais jau buvo šiek tiek lengviau, pripratau. Pirmam kurse buvo fonetika, dėstė Girdenis. Jo dėstymas buvo labai patrauklus, laisvas, galėjai įsiterpti, klausinėti. Jis irgi ko nors paklausdavo iš tarmės. Taip ir įtraukė, kursinį darbą gavau iš eksperimentinės fonetikos ir nerašiau klasikinės filologijos darbų. Visi kursiniai darbai ir diplominis darbas buvo iš lituanistikos ir baltistikos. Diplominiam darbui apie baltų bevardės giminės daiktavardžių istoriją vadovavo Mažiulis.

Kaip atsидūrėt pas Mažiulį?

Pradėjau lankyti Mažiulio fakultatyvūs: indoeuropiečių lyginamąją gramatiką ir hetitų kalbą. Man taip patiko tie fakultatyvai, indoeuropiečių lyginamąją gramatiką net du kartus klausiau. Mažiulis taip dėstydavo, kad per paskaitą, rodė, vyksta tiriamasis darbas. Kalbėjo tyliai, reikėdavo sėdėti pirmosiose eilėse, kad girdėtum. Turėdavo kažkokių lapelių, bet niekada neskaitydavo ištiso teksto, rašydavo lentoje įsijautęs, stebėdamas jį pats pradėdavai mąstyti. Paskui pasiūlė darbų temas, nusprendžiau, kad ir man reikia imtis kalbos istorijos. Eksperimentų nemečiau. Lankiau lietuvių kalbos būrelį, ten kiekvieną savaitę eksperimentuodavom su minimaliosiomis poromis. Buvo studentų, kurie labai aktyviai dalyvaudavo būrelio veikloje: Valentas, Bagvilaitė, Pabrėža ir kiti. Kviesdavomės įvairių lektorių, patys skaitydavom pranešimus. Paskui studentų mokslinė draugija, konferencijos... Taip ir įtraukė kalbotyra.

Dairytis į literatūrą nebebuvo kada?

Nebebuvo. Literatūrą mėgstu ir skaitau, bet ne kaip mokslininkas. Kartais eiliuodavau, ligojinė ar kur, kai laiko turėdavau. Ir dabar kartais sukuriu kokių trumpų eilėraščių. Man tai kaip kryžiažodžius spręsti. Kuri struktūrą ir dar žiūri, kad būtų gražu, kad skambėtų. Tiktai silabotoninė eilėdara, žinoma, baltųjų eilių – ne. Turi būti struktūra, skambesys, na ir kokį žodį kitą įmeti ir žiūri, kad prilipo. Bet kol surandi tą žodį, gerokai turi pamąstyti. Kartais autobusų kur nors važiuoji toliau, kad ir į Rygą, nėra ką veikti, ir dėlioji.

Užrašot savo eilėraščius?

Užrašau.

Domitės įvairiomis sritimis – morfologija, akcentologija, fonetika, dialektologija, esat parengęs įvairiausių kursų, nesvetima Jums ir senųjų raštų ar kalbotyros palikimo leidyba. Kuris iš visų mokslinės veiklos barų Jums pačiam artimiausias?

Dabar labai artima akcentologija, nes kirčiavimo dalykus dėstai ne atomistiškai, bet mėgini parodyti visą kirčiavimo sistemą: kas čia pagrindiniai veikėjai ir kas šalutiniai, kokia yra tvarka. Lietuvių kirčiavimo sistemoje nėra jokio chaoso, ta tvarka prognozuojama ir nereikia manyti, kad čia nepaprastai sunkus dalykas. Kai paaiškėja visa darni sistema, tereikia žinoti priesagų, priešdėlių ir galūnių akcentines ypatybes, – o jų nėra daug, tų elementų, – tai net ir užsienietis gali išmokti kirčiuoti. Aišku, pirminiai žodžiai yra pirminiai, juos reikia įsiminti drauge su kirčiuotėmis.

Čia visai kaip chemija – kas su kuo jungiasi, kokie deriniai...

Taip, atsimeni derinių principus ir gali derinti. Kai pamačiau Girdenio pašomus garsų sistemų stereometrinius ar erdvinius modelius, man jie atrodė tarsi neorganinės chemijos struktūrinės formulės... Jeigu matai, kad studentas susigaudo, seka mintį, tai yra didžiausias malonumas. O reikalauti, kad studentas iškalėtų, – beviltiška. Mėginu šitaip ir kitus dalykus dėstyti, kad studentai ne kalėtų faktus, bet suvoktų esmę. Dabar studentus reikia sudominti, patraukti. Mūsų laikais mokymasis buvo daugiau enciklopedinis, na, Girdenis, Urbutis, filosofas Eugenijus Meškauskas dėstė sistemiškai, o šiaip dažnai tų sisteminių ryšių turėjom ieškoti patys.

O kaip reikia patraukti visuomenę, kad ji nenusisuktų nuo lietuvių kalbos?

Šiuolaikiniai jauni žmonės turi matyti tos kalbos reikalingumą ir prasmę. Ir perspektyvą. Jiems reikia parodyti, kad lietuvių kalba nėra paprinė kalba. XIX ar XX a. buvo sakoma, kad lietuvių kalba svarbi indoeuropeistikai, bet dabar indoeuropeistika nebėra tokia populiari. Galima parodyti, kad ir lietuvių kalboje yra tarptautiškumo, kad lietuvių kalbos mokosi nemažai užsieniečių, ne tik Vilniuje, bet ir Kaunė, Klaipėdoje, Šiauliuosė. Kasmet susidaro nemažas būrys žmonių, kurie įsitraukia į lietuvių kalbos ir kultūros studijas, jie tas žinias išsiveža namo ir tampa mūsų kultūros ambasadoriais įvairiausiose šalyse. Tokie dalykai turėtų sudominti ir paskatinti gerbti savo kalbą. Apskritai reikėtų diegti mintį, kad kiekviena kalba, kiekviena tarmė yra vertybė, o jų praradimas – didžiulis nuostolis žmonijai.

Studentams kartais sakau: turėsit pažįstamų įvairiose šalyse, jūsų klaus, kuo ta lietuvių kalba ypatinga, ir jūs turėsit įrodyti.

Daugiau galėtų būti pabrėžiamas lietuvių kalbos unikalumas. Sakyti, kad lietuvių kalba yra archajiška ar konservatyvi, – tai tik dalis tiesos. Lietuvių kalba yra šiuolaikinė kalba, kuri tenkina šiuolaikinės visuomenės poreikius, bet kartu ji turi ir konservaty-

vumo, todėl yra unikali. Joje dera tokie bruožai, kurie kalbose apskritai nesuderinami. Mokslininkai yra nustatę kalbų tipus ir pastebėję dėsningumą: jeigu kalba yra vienokio tipo, jai būdingi vienokie bruožai, jeigu kitokio – kitokie. O lietuvių kalboje dera tokie bruožai, kuriuos turi skirtingo tipo kalbos. Štai lietuvių kalba turi ir priegaides, ir priebalsių koreliaciją pagal palatališkumą. Šiaip jei kalba turi priegaides arba tonus, joje nėra tos koreliacijos, o jei ji yra, nėra priegaidžių arba tonų. Latvių kalba turi priegaides, bet neturi palatališkumo koreliacijos. Rusų kalboje yra koreliacija, nėra priegaidžių. Tokių pavyzdžių galima duoti ir daugiau, iš kitų kalbos lygmenų. Šiuo atžvilgiu lietuvių kalba kai kurių tyrėjų lyginama su airių kalba. Joje irgi nemaža bruožų iš vienos tipologijos kalbų, o greta – iš kitos tipologijos kalbų.

Bet ar tokie įdomūs dalykai patraukliai parodomi mūsų pačių visuomenei, tos kalbos vartotojams?

Iš tiesų geros populiarinamosios literatūros trūksta. Jos trūksta ir filologams, ir istorikams. Buvau parengęs kursą anglų kalba studentams erazmininkams „Lietuvių kultūra per kalbos prizmę“. Mėginau išryškinti keliolika realiųjų, mūsų kultūros esminių žodžių, neišverčiamų į kitas kalbas: *knygnešys, sutartinės* ir kt. Žmonėms įdomūs tokie dalykai.

Didžiulis mūsų turtas yra nepaprastai turtingi archyvai. Įvertini juos tik tada, kai pasakai kokiam užsieniečiui, kiek čia milijonų vienetų pasakų, dainų ar tarmių tekstų, o jie iš pradžių netiki...

Argi ne įspūdinga, kad Lietuvoje yra šitiek daug terminų žodynų? Per nepriklausomybės metus išleista gausybė. Neįsivaizduojamas dalykas! Net daugelio didesnių tautų, kurios turi ne po kelis, o po keliolika milijonų gyventojų, tiek žodynų nėra išleista. Ir Terminų bankas kaupiamas pagal europinius reikalavimus. Terminologijos baruose daug yra nuveikę ne tik kalbininkai, bet ir kitų sričių žmonės: fizikai, elektronikos specialistai, botanikai. Reikia šitą reiškinį kelti ne tik Lietuvos, bet ir platesniu mastu kaip pavyzdinį dalyką. Apie tai per mažai rašoma, per mažai tie žmonės yra pagerbti. Tai yra tikrieji patriotai – ne tik kalbos, kultūros, bet ir lietuviybės. Kuo daugiau tokių žmonių bus, tuo kalbai ir kultūrai geriau.

Kalbėjosi *Daiva Sinkevičiūtė* ir *Rita Urnėžiūtė*

„Gimtoji kalba“, 2009 4 18–26